

Izvorni znanstveni rad
UDK 821.163.42'282-3 : 82:93 : 82.91(497.5)
Primljeno 2023-08-21
Prihvaćeno za tisak 2023-10-16

USMENO U PROZI KAJKAVSKE DJEČJE KNJIŽEVNOSTI

Stjepan Hranjec, Čakovec

Sažetak

Međuprožimanja između usmene i pisane književnosti uočavamo od samih početaka ove druge. No, nije samo riječ o interpoliranju usmenih oblika nego i iskazima usmene komunikacije – frazemima, formulaičnim izrazima, uzvicima, kletvama, uzrečicama, rečeničnom ritmu, poretku riječi, položaju enklitika...Međuprožimanja će biti česta u dječjoj književnosti, jer oba izraza povezuje jednostavna slika svijeta, sklonost jezičnoj igri, sukladnost u strukturi pojedinih oblika i motivsko-tematska srodnost. A ponajvećma pak se taj proces zbiva u dijalektnoj, kajkavskoj književnosti, upravo zato što su oba izraza – s obzirom na standard – u stanovitoj inferiornoj poziciji pa su upućeniji jedan na drugoga. A sve zato da se upravo svijetom usmenosti snažnije izrazi „zavičajni intimizam“, kako napisa Joža Skok.

Na primjeru odabranih djela dječje kajkavske književnosti, nastoji se pokazati i nazočnost i svrha rečenoga procesa.

Ključne riječi: prožimanja usmene i pisane kajkavske književnosti; kajkavska dječja književnost; proza

Ovdje formulirani naslov zahtijeva kraće pojašnjenje.

Pod „usmenošću“ podrazumijevam ne samo pojedine usmenoknjiževne oblike, koji su višestruki utkani u pisanu književnost, nego i sve iskaze usmene komunikacije – frazeme, formulaične izraze, uzvike, kletve, uzrečice, poredak riječi, rečenični ritam, položaj enklitika, a koji su elementi stila isto tako nazočni u pisanom štivu. Osobito onom koje općenito, poradi recepcijskih razloga, ubrajamo (i) u dječju književnost. Zašto? Zato što obje književnosti, šire: oba izraza, imaju poveznice. To su: jednostavna slika svijeta, sklonost jezičnoj igri, sukladnost u strukturi (pojedinih oblika) i motivsko-tematska srodnost. A osobito pak je to izraženo u kajkavskoj književnosti, u kojoj su – baš zbog javnokomunikacijske inferiornosti

toga jezika – oba izraza, usmeni i pisani bliskije upućeni jedan na drugi.

Godine 1796. **Juraj (Franjo) Dijanić** ostavio je rukopisno djelo *Horvatzki detsze prijatel*, što je preradba djela/časopisa *Der Kinderfreund* njemačkog pisca Christiana Felixa Weisea; djelu je godinu potom izmijenio naslov u *Hižnu knjižicu*, kojoj je sastavnica igrokaz *Narođeni dan*. Početak *Knjižice* glasi kako i inače počinje narodna usmena komunikacija, obraćanje slušatelju(ima):

Vre nekuliko krat čul jesem, i sam takaj v pamet zel, da me vsevdilj ispitavate...¹

Onda, pripovijedanje učitelja Ludvika Dijanić začinja poslovicom/prirečjem i usporedbom:

Ali vu tom germu zajec sedi. Vsevdilj hodi mi po pameti, govori nadalje Ludvik (: koj pun kakti šipek koščic vsakojackeh hištoric je bil :).²

Posebno su zanimljive, pored raznih priča, Ludvikove *zganke*, dakle zagonetke, pitalice, koje svojom strukturom nisu usmene posuđenice, ali očito poživaju na usmenom predlošku, osobito na metričko-ritmičkom ustroju usmene popijevke. Evo ih nekoliko:

1. *Poveč, kak je meni ime: / Ležim povsud v' jesen, v' zime, / Napol svetlo, napol tmično; / Ime moje nigdar dično. / Ki god' vu me vupre oči, / Nekaj videt bude moči; / Opet nikaj ne bu videt. (Megla)*

2. *Vsaki, kad' će k stolu iti, / Nemre prez me nikak biti. (Vusta)*

3. *Od živine glake nosim, / Nit toplote koga prosim. / Truplo mi je dugo, kratko, / Velik' oblo, malo lahko. / Da ne zmerzneš, jesem dana; / Ležim v letu, červov hrana. (Rukavice iz zajčevih glak)*

André Jolles o zagonetkama piše: „U zagonetci ne postoji odnos čovjeka prema svijetu. Tu čovjek koji zna pita drugoga čovjeka – ali ga pita tako da drugoga sili na znanje. Jedan posjeduje znanje, on je ta osoba koja zna, *mudrac*; njemu je suprotstavljen drugi koga on pitanjem navodi da se pokaže mudracem. (...) Odatle proistječe da rješenje po sebi nije prava i jedina svrha zagonetke, nego *rješavanje*“.³

Složimo li se s Jollesom, ustvrditi nam je da Dijanićeve *zganjke* nisu samo zabavno štivo nego da su u snaženju osnovne funkcije djela, u funkciji obiteljskog odgoja, dakle *hižnog odgoja*.⁴

I u pridruženom tekstu, u igrokazu *Narođeni dan*, naći ćemo niz interpolira-

¹ Navedeno prema pretisku, Juraj Dijanić, *Hižna knjižica*, Horvatski dece prijatel, Ogranak Matice hrvatske Samobor, 1994., 11. (prir. Alojz Jembrih)

² Pretisak, o. c., 117.

³ André Jolles: *Einfache Formen* (Tübingen, 1968.), u nas prevedeno kao *Jednostavne forme* (prev. V.Bitit), Matica hrvatska, 2000., 121, 125.

⁴ Prema Alojzu Jembrihu, *Juraj Dijanić i njegovo djelo*, Ogranak Matice hrvatske Samobor, 1994., 12.

nih usmenih formi, izreka, usporedbi, fraza: *Da bi meni i kaj bilo v glavu puhnulo* (135.), – *O, kak si ti zvedljiv, kakti kakvo ženče* (136.), *Kaj vi ovdje ferfrate* (149.), *Koga imam? Imam jednoga nepostruganoga, hartavoga, bedastog mladiča, koj više do sebe derži, kak je zaistinu...* (157.)

Kao Dijanić, i **Jakov Lovrenčić** piše preradbu njemačkog predloška, „njemačke pučke zbirke o vragolijama Tilla Eulenspiegela, samo što se kod Lovrenčića ‘šegavi’ prevejanac i ‘prokšenjak’ Till Eulenspiegel mjestimično pretvorio u neku vrstu Matijaša Grabancijaša, koji liječi ljude od praznovjerja i nastupa u ulozi učitelja“.⁵ A taj iskorak Lovrenčić je ostvario i oslanjanjem na usmeno pripovijedanje. Njegovo djelo *Petrica Keremuh*⁶ zapravo je groteska, što je česta stilski gesta u usmenom pripovijedanju, poglavito pak u igrokazu. Već početak djela je takav: maloga Petricu nose kumovi na krštenje, no kako su do župne crkve u susjednom selu morali pješaćiti dva sata, predahnuli su u krčmi, tamo su malko više „potegnuli“ te na putu završili u blatu, takvi nisu nikako mogli u crkvu pa se vraćaju natrag u krčmu i tako dalje. Krčmar je na kraju sve to valjanje u blatu prokomentirao: „*Moj dragi kume! z ovoga vam deteta nigdar drugo nikaj nebu, kak parlavita cigan –; kajti se je vre prvi narodni den v mlaki valjati moral, kakti jen pajcek.*“⁷

Doista, roditeli pravoga križa z ovem razvuzdanem dečecom imeli su, pa nestašni sin odlazi od njih z terbuhom za kruhom; potom *lugari y prisežniki vsi pijani ležiju kakti krave*; „*prokleti moj muž na to me je spravil, da bi ga hudič zel tam – gde je*“; „*Ja sem znal, da suseda vaša ima hmanji jezik, koja tak dugo nad mužem kokodače – i klopoče, doklam se klopotanje z harenjem dokonča*“.⁸

Očito je pitalica vrlo prikladan oblik za posuđivanje u odgojne svrhe jer i Lovrenčić posuđuje za njima, kao i Dijanić. Samo, dok je Dijanić strukturira u stih „na narodnu“, Lovrenčićeva je, reklo bi se „zmeknirepna“, dakle vedra, zafrkant-ska doskočica, dakle – groteskna:

„*Gdo je kričal, da ga je ves svet čul? (Osel v barki Noemovi)*“;

„*Muž i žena, koi je zmed njih pametneši? (Žena; kajti jedna žena iz vnogo mužev včini norce)*“;

„*Kada je muž Gospon vu hiži? (Kada žene nije doma)*“;

„*Gdo ima na ovom svetu pekla? (Koi hmanju ženu ima)*“;

„*Koje su najhasnoviteše žene? (Bogate, i to kada na berzom vumreju)*“;

⁵ Mihovil Komba: *Povijest hrvatske književnosti do Preporoda*, Matica hrvatska, Zagreb, 1961., 412.

⁶ Varaždin, 1834.

⁷ Jakob Lovrenčić: *Petricza Kerempuh*, Varaždin, 1834., 6. (pretisak)

⁸ O. c., 7., 10., 11., 17., 74.

„Koji je den v letu najdulgi?(Koji najkrajšu noć ima)“.⁹

Nego, ovo je važno zamijetiti. Dopreporodna proza, ne samo ona djeci namijenjena, znatno je bliža usmenom izrazu a uzrok tomu upravo je jezik! I usmeni i pisani izraz iskazivali su se na jednom te istom kodu pa je tad posvema jasno da će međusobnih interferiranja biti znatno više (dva su izraza znatno bliže!), u svim izražajnim oblicima, negoli će biti u kasnijoj, postpreporodnoj i današnjoj dječjoj prozi.

Hrvatska proza nakon *preporoda*, ona koju su stvarali književnici s hrvatskog, kajkavskog sjeverozapada, suočavala se s pitanjem u kojoj je mjeri zavičajni kolorit, kako je formulirao Težak,¹⁰ nazočan u djelima napisanima na standardu? Osobito je to prisutno u dijaloškim dionicama kajkavskih likova. Težak je postupak najprije oprimjerio na **Kovačićevu** romanu *U registraturi*. Pobrojio je i razvrstao primjere ovako:

- a) pokajkavljena rečenica: *Japa budu već sve uredili*;
- b) uvrštavanje kajkavskog ili pokajkavljenog leksika: *klinčac* (nije karanfil nego „klinčec“, klinac“ mladić!), *mužek/mužački*;
- c) uzrečice, frazemi: *Teda negda!*;
- d) sufiksi: „do *grobeka* njezina“ (što je uobičajena usmenokajkavska deminutivna tvorba);
- d) tipični kajkavski frazeologizmi: „piši ti *vragu i njegovoj materi*“; „dobar dan, *boga daj! Hvaljen Isus i Marija*“ („dupli“ pozdrav, uobičajen i danas u ruralnoj komunikaciji)

Premda Težak s pravom izriče dvojbu, naime da je „danas teško utvrditi je li Kovačić koju riječ preuzeo iz tadašnjega zavičajnoga govora ili ju je sam stvorio iz domaće ili tuđe građe“,¹¹ možemo se ipak opredijeliti za usmeni predložak, upravo zato što se pojedini izrazi i riječi još i danas koriste u svakodnevnoj komunikaciji među kajkavskim govornicima.

Naglašeniju, transparentniju funkciju *kaja* primijenio je **Antun Gustav Matoš**. On u prvom redu, kao vrhunski stilist, afirmira stilsku primjenljivost kajkavštine, kako je to u ovcem putopisu *Kod kuće*, u „Plaču četvrtom“, kojim tekstom autor zapravo oživljuje Lovrenčićevog Petricu Kerempuha:

-Kaj si me pozabil, beteg vlaški? Ja sem ti ponovljeni i preporojeni Petrica Kerempuh. Na, ječ puricu, vujžgi cigaretu. I šnofanca imamo ak im se šnofa, mladi gospon. Otrpi gupček i člabekuj, pasja verica. Filekah i žgancah nemam, a ovu racicu, hoću reći puricu, sem gepčil, hoću reći dobil od gospona baruna Raucha v

⁹ O. c., 26., 29.

¹⁰ Stjepko Težak: „Kajkavski govorni kolorit zagorskih seljaka u romanu Ante Kovačića, *Jezične mijene i prijelomi u hrvatskoj umjetnosti riječi*, Tipex, Zagreb, 2002., 157.

¹¹ Težak, o. c., 162.

Lužnici. Joj, mamica, suh si kaj trta i šičast kaj verđinija. Moj Miškec, hoću reći Jožica, kak su dima japek i mamica?(...)

I u leksičkom izboru (*beteg, ječ, člabekuj, racica*), u usporedbama (*suh si kaj trta i šičast kaj verđinija*) i u morfološkoj nominativizaciji vokativa (*mladi gospon*) očito je ruralno podrijetlo, što je primjer uvrštavanja usmenosti.

Još pak je očitija ova interpolacija, poglavito u dijaloškim replikama, u Matoševoj crtici *Kip domovine leta 188**. Već je naslov pokajkavljen: „kip“ je slika, a tako i danas čujemo u kajkavaca: „Deni me na kipec“, dakle „fotografiraj me“, onda, vjernici u molitvenicima imaju „kipece“, slike svetaca; bračna družica hrabro uzvikuje ispred mađarske konjice: – *Nedem, makar i najdepši fratri padali*; za kukavnim suprugom, koji nakon zdvajajućeg *Za pet ran Kristušovih* strugne s poprišta, ona dobacuje: – *Fuj te budi, pajcek vušivi!*, svi ti i takvi izrazi jasno ukazuju na usmeno izvoriste ove crtice, a sve poradi postizanja ambijentalizacije. Kako ustvrđuje i Skok, „kajkavština se ponajvećma javlja kao sredstvo portretiranja, (...) pa brojni dijalektalni umeci nisu nikakav dodatak ili surogat književnom jeziku efektivan stilistički izbor (...)“¹²

Nitko kao **Slavko Kolar** nije bolje upoznao kajkavštinu na autentičnom vrelu, to jest u neposrednom ruralnom okružju. Kao agronom cijeli svoj radni vijek proveo je po selima šire zagrebačke (kajkavske) okolice. Posebice je bilo važno što se 1926. zaposlio na državnom dobru u Hruškovcu Gornjem, kraj Kravarskog, „22 kilometra od prve željezničke postaje, a 6 kilometara od prve crkve i škole. U tom sam kraju imao sreću upoznati razne Klasniče, Futače, Labudane i Brezovce“.¹³ Posljedak te bliskosti je niz njegovih djela, mahom pripovijedaka, koje su obilato natopljene, obogaćene kajkavštinom. Nije se pritom Kolar odlučio biti tek zapisivačem – a zanimljivo je da ne ćemo naći niti registriranih usmenih oblika – nego su svi ti kajkavizmi, poglavito leksik i razni frazemi, utkani u autorovu naraciju kao organski njezin dio.

Za dječju recepciju svakako je najprikladnija Kolarova *Breza*. Tek se uzgred, ilustracije radi, mogu navesti usporedbe u epizodi u kojoj žene posjećuju bolesnu Janicu. One *posjedaju po krevetima, jedna do druge, kao kokoši na grani*, Janica im je *bleda i žuta kakti list v jeseni*, a ujedno žale i Marka jer je *mogel dobiti curu debelu kak mesaricu, pak još i bogatu*. Sve takve i druge interferencijske zahvate usustavio je i opet Stjepko Težak.¹⁴

¹² Joža Skok: *Moderno hrvatsko kajkavsko pjesništvo*, Zrinski, Čakovec, 1985., 25.

¹³ „Kratak opis znamenitog Hrvata, hrvatskog spisatelja Slavka Kolara, spisan i napisan po njemu samome za gospodu Beatu Pavalek“, *Autobiografski fragmenti*, Matica hrvatska, knj. V., Zagreb, 1971., 83.

¹⁴ Stjepko Težak: „Stilska funkcija kajkavizama u pripovijetkama Slavka Kolara“, *Jezični prijelomi...*, o. c., 334-343.

a) najčešća je uporaba leksika – za odjevne predmete (*ancug, rubača, škrljak*), za razne kućne i uporabne predmete (*amrela, bajs, lojtra, šrajtoflin*), za označavanje svojite, rodbine (*sinek, sneha, vujec*), za posjed i društvene odnose (*grunt, osebujak, frajlica, gospon, cimerman, stara dekla*) i za pojmove vezane za narodne običaje i vjerovanja (*coprija, zacoprati, snuboki*);

b) kajkavizam uz standardni pojam: *Između starodrevnih lipa razaznavao se župni dvor iliti farof*;

c) postizanje kontrasta: *Ide ona, sva zemlja tutnji, a pod rukom joj sjekirica – „baltica“*;

d) kaj u nepravnom govoru: *Stvar je doduše ružna i malo špajsna, kako bi babe rekle*;

e) stvaranje lokalnog kolorita: *To je već falinga ozbiljnija*;

f) stvaranje rečeničnog ritma dijalektalizmima: *Čitavu ga zimu suhim sijenom hranili, pomalo ga i „šrotali“*.

Kolaru spominjemo i kao autora *Petrice Kerempuha*, knjige na standardu, objavljene 1958., no u njegovim *Sabranim djelima* (knj. IV.), u „Dodatku“, pod naslovom „IV. Prvi pokušaj, varijante i fragmenti“ naići ćemo na kajkavskog *Petricu Kerempuha*; rukopis nije dovršio, no i ono što je napisao vrijedno je spomena za ovu našu temu. Naslov je toga nedovršenoga teksta: „*Petrica Kerempuh. Veseli igrokaz kakti panorama iz starinskih dana, napisana i skupsložena po Slavku Kolaru, hrvatskom spisatelju, na zabavu i veselje deci maloj, a ž nimi i velikoj.*“ Navodim listajući tekst, tek neke usmene interferencijske oblike:

Prolog *Petrica* započinje: *Mili moji poslušajci, / Zdignite vuha kakti zajci, otac mu ni bil preveč baš spameten, / Ali bormeš nij bil ni bedak, a završava: Znete kaj? Tu bu mom spomenku konec i kraj*;

Kuma *Kata*, noseći *Petricu* na krst u crkvu u susjednom selu: (*opazivši mačka koji se sprema da im pređe preko puta*): *Joj, ludi maček, grdi, žuti maček. Ne dajte mu za Boga da nam pređe prek puta. Šic, šic. (...) Morti se i vrag v mačka preslijekel. (...) Neg veli gdo kaj hoče – ovo je sam črni vrag. Poglečte ga kak je črni. Šic. (...) To taj grdi vrag, poteri ga sveti križ*;

Pijanac: *Nit s kršćejnem nit brez nega raja videl ne bu. Raj je za plemenitu gospodu i za pope. Nimi je raj na zemli i na nebu.*

Doista je šteta što Kolar nije dovršio rukopis!

Bez obzira na to, ostaje činjenica da je Slavko Kolar svojim „polukajkavskim“ pripovijetkama – temom, stilom, to jest stilskom uporabivošću pokupske kajkavštine – dao vrlo značajan doprinos funkciji usmenog, narodnog izraza u pisanoj hrvatskoj prozi, ne samo onoj koju namjenjujemo djeci.

Ste čuli kak se mi lepo spominamo: „kam ideš“, „kaj delaš“...Meni je to najlepše

na svetu!, govori partizanski borac na smrtnoj postelji u crtici *Susret na kraju puta*. Ranjenik se pred drugima pohvalio što se eto, njegov komesar s njim „spomina“ na materinskom jeziku. Ništa čudno jer je taj njegov komesar, autor crtice **Joža Horvat** u jednoj prigodi izjavio: „Ja sam kajkavac-ekavac i nakon sedamdeset godina što dišem u meni trajno živi ne samo kajkavska riječ, već i melodija i ritam kajkavske fraze“.¹⁵ Upravo poradi toga *kaj će*, „kajkavske fraze“, biti bogato i raznoliko zastupljene u Horvatovim tekstovima, i onima koje bismo ponudili mladom recipijentu.

Uzmimo za primjer, pored njegovih ratnih crtica samo dva teksta. Autobiografski roman *Sedmi be Horvat* je počeo pisati još kao srednoškolac, 1935., a objavio ga u vlastitoj nakladi 1939. Radnja se odvija u zagrebačkoj realci i mladi je autor posizao za kajem, svojim kotoripskim zavičajnim izvorištem u više razina, osobito u a) u pojedinim usporedbama koje otkrivaju usmenokajkavsko nasljedovanje: *dršće kak kumek na sudu, pijan kak mati zemla, zdrav kak riba*, te u portretiranju likova (i) dijalogom, recimo lika školskog podvornika: *Prokleti fakini! Kaj ne znate v luknju hitati čike, neg baš tam di su mi krpe?! Canjki su mi se vužgali, a za njimi pak vrata i skoro je zgorel celi šekret! Sé bute platili, sé se zna!*

Svojevrsnom sintezom odnosa možemo smatrati Horvatov roman *Mačak pod šljemom* (1962.) Onodobna kritika to je zapazila i naglasila: Čolak hvali što je autor „utkao narodnu dosjetku i narodnu šalu Zagorja koje ni u jednom momentu ne opterećuje djelo i koje mu daju regionalistički karakter“;¹⁶ Sabljak upozorava da je Horvat „kao rođeni kajkavac sačuvao neke bitne osobine kajkavskog dijalekta: smisao za grotesku, melodioznost, humoristička svojstva jezika, deminutivne fraze...“;¹⁷ Jurkoviću pak je simpatična „regionalna obojenost (mjestimični kajkavski dijalekt, narodne mudrosti i izreke, doskočice, reagiranja ljudi i dr.)“.¹⁸

Evo tri primjera kojima se predočuje životna ruralna mudrost i narodno iskustvo:

a) – *Radiš?*

– *Ha, tak, tak...Delam. Grozdje i vino po znoju rodi;*

b) – *Sinek, da te ja navčim...Pop nigdar ni brez vina, ni v cirkvi, ni doma, ali ja nisem pop. Ja sem bogec...Ak mi dojdete k Martinju, dal vam bum vina, napil vas bum da bute vidli zvezde i tam gdi ih ni. Vezda bute pili vodu, vodicu...;*

¹⁵ Stijepo Mijović Kočan: „Što žele pisci s mikrofonom“, razgovor s Jožom Horvatom, „Vjesnik - Sedam dana“, Zagreb, 22. veljače 1986.

¹⁶ Tode Čolak: „Mali čovjek Ilija Kapara“, Borba, Beograd, 12. augusta 1962.

¹⁷ Tomislav Sabljak: „Humor i lirizam Jože Horvata“, *Mogućnosti*, 10, Split, 1962.

¹⁸ Viktor Jurković: „Smijeh naš partizanski“, *Riječka revija*, 5-6, Rijeka, 1962.

c) –*Slušam kanone i mislim si, ak bi koja granata ostala cela, ako ne bi eksplo-dirala, ja bi nju poiskal, bi ju skopal, morti bi zatukla koju divlju prasicu. Se su mi preorale, brez kruha bum ostal.*

Roman je na male ekrane prenijet u šest epizoda. Horvat je i autor scenarija, u kome je znatno više uvrstio kajkavštinu, upravo stava da će upravo taj sočan, slikovit zavičajni izričaj priskrbiti popularnost seriji. Da je to točno, ilustrirajmo s epizodom o Vodenjakovim gaćama, o tome, kako je on, jadni domobran, dospio u partizane:

(Ulomak iz romana) *Komesar nam je održao miting, objasnio nam ciljeve borbe i pozvao nas da ostanemo u partizanima. Sad se trebalo odlučiti. Oni koji će kazati da idu kućama, njih će partizani svući, skinuti im hlače i bluzu i ostaviti ih u gaćama...I tako je počelo, jedan se skida, drugi ostaje, a sve su to promatrali partizani, i ne samo partizani, kako sam rekao, cijelo selo, žene, starci, djeca... Blizu mene bila je zgodna seoska djevojka, rumena kao jabuka. Baš zbog te djevojke mene obli znoj. Sve se više približuje čas da se izjasnim, htio bih kući, a znam da gaće zamazane i poderane, izgorjet ću od stida! Šta da radim, šta da radim?! Gleda ona cura mene, gledam ja nju, a sve mislim na svoje proklete domobranske gaće i znoj me oblijeva. I kad je došao red na mene da ostanem ili da skinem hlače, dignuo sam ruku u očajanju i u očajanju viknuo: – Druže, ja sam vaš...*

(Ulomak iz scenarija, navodim samo dijaloške sekvence)

PINTAČ (komesar, op.): – Ostaješ?

DOMOBRAN I: – Nemrem. Imam ženu i decu...

PINTAČ: – Skidaj se! Ti...?

DOMOBRAN II: – Ostajem!

PINTAČ: – Zdravo, druže...Na obed! (Slijedećem): – Ostaješ?

DOMOBRAN III: – I ja na obed!

VODENJAK (pita domobrana do sebe): – Buš ostal?

DOMOBRAN IV: – Nisem bedast.

VODENJAK: – Ni ja.. A kakve su ti gaće? Moje su...bog te oslobodi!

PINTAČ (Vodenjaku): – Govori!

VODENJAK: – Ja bih najradije...

PINTAČ: – Kuda?

VODENJAK: – Doma.

PINTAČ: – U gaćama...bos!

VODENJAK (za sebe): – Gaće su mi posrane, podrapane...Čim spustim hlače, vidla bu mi jajca! Isuse sveti, v zemlju bum prepall...Kaj da napravim, kaj da napravim...(Komesaru): Hej, gospon!...Drugovi...Hej, drugovi! Ja sam vaš!

Slikovit kaj, protkan narodnim uzrečicama i frazemima, kaj izvoran – to su odlike i ovog ulomka i drugih takvih mjesta, kojima je Horvat potvrdio da to narječje unosi u standard novu kvalitetu, da je oživotvoruje i osvježava standardni diskurs.

Kad spomenemo **Hrvoja Hitreca** u kajkavskom kontekstu dječje (i ne samo dječje) proze, otvaramo razgovor o urbanom kaju, kaju zagrebačkom. Doista, Hitrec je upravo njegovo materinsko narječje na velika vrata uveo u suvremenu književnost, poglavito popularnom serijom o Smogovcima. Međutim, premda Zagrepčanin, „djed po ocu bio je iz čiste hrvatske, zagorske obitelji, a došao je na samom početku stoljeća (20. stoljeća, op.) u Zagreb iz Zlatara. (...) Ponekad smo putovali cugom u Zlatar Bisticu, gdje je živjela djedova sestra, legendarna teta Lojza...“¹⁹ Posrijedi je eto, sličan proces kao u odnosu Krleže i njegove bake, Terezije Goričančeve, napajanje na vrelu! Pa će i u Hitreca biti niz usporedbi koje su i urbane kolokvijalne i parafrazirane ruralne: *napil se ko svinja; ma donesel bum ti drek na šibici; opal bum kak kruška; ne bu im ništ pomoglo, tak i tak bu ih vrag odnesel.*

No, pored leksičkih posuđenica, frazema i usporedbi, u Hitreca susrećemo i novotvorenicu na kajkavskoj osnovici. Tipičan primjer je glagol *zlepoglaviti*: lik u Smogovcima nagovještuje sudbinu sitnih kriminalaca iz lepoglavskih rešetaka. U kajkavskom upravo tim „z“ tvorimo svršenost: *zbajati, zbantuvati, zbetažati, zdelati se, zdojiti...* Dakle, u Hitreca je u pitanju kajkavska tvorba, to jest neoleksem kajkavske osnovice!

Začudo, u kajkavca **Zvonimira Milčeca**, autora lektirnih djela *Zvižduk s Bukovca* i *Posljednji zvižduk*, kajkavština se javlja tek mjestimice, i to na leksičkoj razini, u autorovom pripovijedanju, u kajkavskim frazemima i, što je doista dragocjeno, u dijaloškim sekvencama malih ljudi (trgovac, vincilir, tata Gizelin) s prigradskog Bukovca, koje upućuju na usmeno podrijetlo:²⁰

–A, neki vrag postoji – nasmijao se stari Bugar. – Priča se, na priliku, da se stari, sada već pokojni Pernar jemput pograbil sa samim đavolom. I to baš tu, na potoku, gde sad vi stojite. Najprije su se đavol, koji je za tu priliku bil u ljudski spodobi, i pokojni Pernar porječkali kod Puže v birtiji, svadili su se do ovde, a

¹⁹ Hrvoje Hitrec: „Autobiografija“, *Autobiografije hrvatskih pisaca* (priredio Vinko Brešić), AGM, Zagreb, 1997., 1509., 1512.

²⁰ U tom smislu upućujem na članak Divne Zečević, *Svakodnevno pripovijedanje i usmena književna tradicija u prigradskom selu Sesvetski Kraljevec*, „Narodna umjetnost“, 13, Zagreb, 1976., 123-140. poradi niza primjera koji tematski i izvedbeno korespondiraju s Milčecovim tekstom (osobito kazivanje br. 8., 135.)

onda baš tu gde ste vi sada, povuci-potegni tko bu jači. Bogme je bil jači naš pokojni sused. To je inače bil najjači čovek v Bukovcu. Mogel je, ko od šale, prek glave dići celi mlinski kotač. Veliju da je Pernar tak zdevetal vruga da je ovaj bil prisiljen izajti iz ljudske spodobe i odmagliti.

Ako je Kolar živio u najbližem kontaktu sa ruralnom kajkavštinom, **Mladen Kerstner** nedvojbeno ju je na naslikovitiji, najdojmljiviji, najizvorniji način predstavio. Usporedba s Kolarom nije slučajna: autor *Breze* volio je balansirati između tragičnog i smiješnog, Kerstner pak gotovo dobrodušno humorizira, a pritom je kaj, dakle i usmeni inputi, osnovni gradbeni kôd. Kad ga spominjemo, prva su nam asocijacija njegove slavne televizijske serije, *Mejaši* (1970.), *Gruntovčani* (1975.) i *Dirigenti i mužiikaši* (1991.), koje predstavljaju najbolju afirmaciju izvorne podravske kajkavštine na malim ekranima. No, naporedo sa serijama Kerstner je objavio i zbirku pripovijedaka *Djetinjstvo u Gruntovcu* (1986.), zbirku sastavljenu od pripovijedaka što su objavljivane u biblioteci „Modra lasta“, od 1979. do 1983. godine. Glavni lik, Drašek Katalenić je dječak (jasno, još nije „Dudek“); u odnosu na serije radi se, dakle, o dobroj razlici, međutim, stilski je riječ o vrlo sličnim tekstovima. U tu svoju živu kajkavštinu Kerstner je uvrstio, utkao niz ruralnih izraza, uzrečica i usmenih oblika.

Preglednosti radi, pobrojimo ih:

a) izreke, uzrečice, uzvici: *zbil bu ga na mrtvo ime; sav sfruglani vrnul se s Hrastovca; Ote, no; Ti si Draš Katalenić, kane?; Živ sem, živ, a tebe bu vrag zel; Tak se ljudi samo vu peklu patiju;*

b) usporedbe ruralne provenijencije: *Em je Drava kak morje* (za poplave); *Taj nas bu tiral kaj vrage* (za novog učitelja); *S tobom mora čovek kak z detetom* (Presvetli mejašu); *-Dragi moji poslušajci, zdignite vuha kakti zajci* (Lovrenčićev Kerempuh!); *Ve bu hodila paradno kak frajlica* (nemirna krava kojoj je Cinober dao vina da se zmiri); *Je ftrgla vuže* (krava, op.) *i vudrila čez pole kak žarka strela;* tutnjava tenkova je *kak da nešče kopiče teške, velke lagve...*;

c) poslovice/prirečja, redovito u funkciji poantiranja: *Vrana vrani oči ne kopa; Kaj mu oči vidiju, to ruke napraviju; Kesno ti je, moj Nac, popolne k meši iti* (uvršćuje je Krleža u istu svrhu u baladi *Baba cmizdi pod galgama!*); *Ali kaj vredi slepcu vuzmeno jajce farbati?; S tvojih vusti vu božja vuha;*

d) usmene legende i vjerovanja: *Kad je Bog stvaral svet, sakoj je reki odredil korito, no gda je došel do Drave, već je bil jako truden pak je samo promrlal: „Ti teči kud ti je vola...“; Vjutro je Babica rekla da se denes ftičeki ženiju – sjeti se najednom Drašek – a ftičeki se ženiju na Valentinovo;*

e) narodna „slikovita humornost“ (u drugom selu mještanim „tumači“ Cinoberu kako da dođe do traženog Pište Kukeca):

– *Je li vi vidite onu tam hižu z drvenom lesom?*

– Vidim.

–A onu polek nje?

–I nju vidim.

– Onda odidite do tih hiži, pak gda skrenete na levu ruku, bute vidli jenu lipu, al vi se delajte kak da ju niste vidli, pak ote samo v miru do druge lipe. I če tu okrenete glavu na desno, bute spazili dve steze: širšu i vužešu. Ako krenete širšom stezom, bute došli Vuglerima, ali vi tam, kak vidim, nemate kaj za iskati. Zato rajši ote po vužešoj. Gda predete svoji tridesti koraki, vam bu došla na levo hiža Štefa Horgoša. Če mene pitate, onda vam moram reči da se pre tim ljudima na splati puno muditi. Nemam ja nikaj proti Štefu, bog opčuvaj, makar bi baš i mogel imeti, ali kaj bi išli tam gdi vam ni sila!? Rajši vudrite do divljek kostajna, a od njega, nema deset koraki, prva hiža s tri obloke je hiža Roka Kukeca.

–Ali ja iščem Pištu Kukeca, čovek božji! Gdi je njegovu hiža?

–A kaj ste se tuliko razburjali? Pak je Piština mam do Rokove.

(Op.: I nad Cinoberom ima Cinober!)

Mladen Kerstner je kao nitko dosad, to se može argumentirano tvrditi, predstavio ljude i život u podravskoj, kajkavskoj Hrvatskoj (iz šire okolice Ludbrega) njihovim živim, humornim kajem (uzgred: bilježio je, magnetofonom i bilježnicom, na vrelu, obilazeći krčme i klijeti), a u toj autentičnosti usmenim oblicima i uzrečicama pripada značajno mjesto (i funkcija!).

U našu temu uklapa se i stvaranje suvremene dječje spisateljice **Nade Mihoković-Kumrić**. U nizu romana autorica neprestance afirmira svoj zavičaj, Novigrad Podravski, a osobito to vrijedi za dva: *Mrazovac* (1997.) i *Tko vjeruje u rode još* (1998.). Već naslov drugoga priziva vezu s tradicijskom baštinom, u narodnoj komunikaciji s vjerovanjem (za određene prigode!) da rode donose djecu na svijet. K ovome, pobrojimo nekoliko zavičajnokajkavskih frazema i duhovitih izreka što ih je književnica pozabilježila i utkala u svoj diskurz, kao vrlo slikovit, efektan doprinos stvaranju mentaliteta njenih podravskih kajkavaca:

– Žiga me v kuku da se zvezde brojim. Pak bo se vreme premenilo;

– No, v moj gubec se moreš vuzdati. Znam ja čkometi kak riba, ak treba;

– majka zaljubljenom sinu: – Da tebe ne muči beteg jedne posebne sorte? Pod hitno se reši toga betega jerbo moraš dopeljati kurzinje s polja;

– Nesem dobro! Saka me kotriga boli, v kičmi žiga kak žerjavka, možđani mi vre... Noči su mi prava muka Jesušova, ne smem se skrećnuti;

– Kaj god sprdekne ti joj daš na volu. Ne to baš v redu!

Ovakvim interpolacijama Nada Mihoković-Kumrić postigla je izvornost i mentalitetnu posebnost, predstavljajući svoje Podravce. Ta umetanja, osobito uzrečice i frazemi, donose svježinu, koloriraju pripovijedanje te je time ona pokazala stilogenost kajkavštine na najbolji mogući način.

Zaključak, vjerujem, nije osobito potreban. Usmena i pisana kajkavska književnost stoljećima žive jedna uz drugu, različita im je tek performans. Susretanja među njima bijahu bliskija, neposrednija do Preporoda, to jest do vremena do kad je kajkavština funkcionirala kao javni, komunikacijski diskurz, kad je – a to je važno – bila i u javnoj uporabi, a posebno u crkvenom životu; kajkavski vjernik je tad i svoj usmeni izričaj držao posve ravnopravnim pisanom, točnije javnogovorenom. U novije doba, od Preporoda naovamo, usmenih se nanosa, formativno vrlo raznolikih, nađe u kajkavskoj prozi, poglavito onoj čijim je autorima materinski govor kajkavski. A osobito je to vidljivo u dječjoj (kajkavskoj) književnosti, jer su u njoj interferencijski procesi bliskiji i češći, upravo zbog naravi te književnosti.

THE ORAL FACTOR IN KAJKAVIAN CHILDREN'S PROSE

By Stjepan Hranjec, Čakovec

Summary

The interpenetration between oral and written literature is evident from the very beginnings of the latter. It is not the case of mere interpolating of oral forms, but also about verbal communication expressions – phrasemes, wordings, exclamations, oaths, sayings, sentence rhythm, word order, position of enclitics. Interpenetrations will be frequent in children's literature because both forms share a common simple vision of the world, tendency for linguistic plays, compliance in the structure of individual forms, and relatedness in motifs and themes. This process is prevailing in dialectal, Kajkavian literature, namely because both forms are in a certain inferior position in respect to standard language and are therefore directed to each other. Quoting Joža Skok, all of this is aimed at having a stronger expression of "homeland" intimacy by using the characteristics of oral literature. The aim of the paper is to show both the presence and goal of the described process on the basis of chosen Kajkavian children's literature works.

Key words: interpenetration of oral and written Kajkavian literature; Kajkavian children's literature; prose